

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเป็นความสัมพันธ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด มนุษย์ในสมัยโบราณมีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ถูกควบคุมโดยกระบวนการคัดเลือกตามธรรมชาติ ต่อมา มนุษย์มีวัฒนธรรมและมีความรู้ในทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากขึ้น มนุษย์จึงได้พยายามดัดแปลงธรรมชาติแวดล้อมให้เป็นไปตามความต้องการของมนุษย์ (นิวัติ เรืองพานิช, 2537 : 4) ในวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่มากมายหลายประการ การเลี้ยงสัตว์เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์เนื่องจากมนุษย์ได้เรียนรู้การเลี้ยงสัตว์มาช้านาน ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มเปลี่ยนวิธีการทำมาหากินจากการล่าสัตว์และหาของป่ามาเป็นการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์จะเห็นได้ว่า การเลี้ยงสัตว์ของมนุษย์นั้น ได้ผ่านขั้นตอนการเรียนรู้ สั่งสม ปรับประยุกต์และสืบทอดมาช้านาน จนมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่สืบเนื่องมาจวบจนปัจจุบัน

ในบรรดาสัตว์เลี้ยงต่างๆ ของมนุษย์ที่มีมากมายหลายชนิด นกเขาชวาเป็นสัตว์เลี้ยงอย่างหนึ่งที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์มาช้านาน เพราะนกเขาเป็นสัตว์เลี้ยงประจำบ้านมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีหลักฐานปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 3 และที่ 4 มีตำราคุณลักษณะนกเขาอยู่หลายฉบับ การเลี้ยงนกเขาจึงมีมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน จนแทบกล่าวได้ว่า เป็นวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของคนไทย

การเลี้ยงนกเขาชวามีปรากฏอยู่โดยทั่วไปในทุกภาคของประเทศไทย ยิ่งในภาคใต้ด้วยแล้ว การเลี้ยงและการเล่นนกเขาชวากลายเป็นของที่แทบจะคู่กับทุกครัวเรือน ตั้งแต่ระดับเศรษฐกิจถึงระดับชาวบ้านที่หาเช้ากินค่ำ โดยสังเกตได้ว่าทุกครัวเรือนมักจะมีเสารอกนกมากบ้างน้อยบ้าง และมักมีกรงนกเขาชวาแขวนตามชายคาบ้าน จนกลายเป็นเครื่องประดับส่วนหนึ่งของบ้าน ซึ่งวัตถุประสงค์ในการเลี้ยงก็จะมีแตกต่างกันไป เช่น บางคนเลี้ยงไว้เพื่อสวดศีลมังคลแก่ตัวและครอบครัว บางคนเลี้ยงเพื่อจะส่งเข้าแข่งขันประกวดเลี้ยง บางคนเลี้ยงเพื่อผสมลูกนกขายเป็นอาชีพ บางคนเลี้ยงเพราะชอบเสียงขันอันไพเราะ สมัยก่อน นักเล่นนกเขาใช้วิธีห่านกเขาป่าพันธุ์ดีจากป่าลิกมาเลี้ยง โดยวิธีใช้นกต่อ วิธีแทงตั้ง วิธีดักตาข่าย วิธีดักครี้น วิธีดักเร็ว วิธีดักบ่วง วิธีที่นิยมมากในหมู่ผู้จับนกหรือพรานนก คือ การต้อนก เพราะสามารถที่จะเลือกต้อนกตัวที่ต้องการได้ และได้นกที่สมบูรณ์ ไม่ได้รับบาดเจ็บ ซึ่งพรานนกจะต้องฝึกนกต่อให้เป็นนกต่ออย่างมีคุณภาพ และ

จะต้องสร้างกรงต่อหรือเพนียดให้กลมกลืนกับธรรมชาติให้มาก นายพรานจะต้องนั่งเฝ้าตลอดเวลาที่ต่อนก ซึ่งทำให้เสียเวลาเป็นวันๆ ในแต่ละครั้ง (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542 : 3574-3577) วิธีจับนกป่าด้วยวิธีต่างๆ เป็นเรื่องยุ่งยาก เสียเวลา และมีส่วนทำให้นกป่าสูญพันธุ์ นักเล่นนกเขาจึงได้คิดหาหนทางนำนกเขามาผสมพันธุ์เอง แต่การผสมต้องอาศัยความชำนาญ ต้องรู้กิริยาอาการของนก รู้ใจนกเวลาฟักไข่ รู้เวลาที่ให้อาหารนก (มัลลิกา คณานุรักษ์, 2531 : 28-32)

นกเขาขาวที่อยู่ในเขตป่า มักจะมีชีวิตอยู่ใกล้กับไร่และทุ่งนา เพราะมีอาหารและดอกหญ้าพันธุ์ต่างๆ ทวาย ดินลูกรังและดินปลวกคำตามหัวคันนา ตามโคนต้นไม้ ตามกอไผ่เป็นอาหารประเภทยาของนกเขา เมื่อคนเรานำนกมาเลี้ยง ต้องหาอาหารให้ใกล้เคียงกับที่นกเคยกินมาและต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมที่นำนกมาเลี้ยงด้วย เพราะนกไม่ชอบสีที่บาดตา แสงและกระจกเงา ควันไฟ แสงแดดที่ร้อนเกินไป สัตว์บางชนิด เช่น เขี้ยว งู มดแดง แมว หนูและแมลงสาบ และที่สำคัญ คือ การถูกทอดทิ้งหรือถูกลืม เพราะสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง มลพิษทางเสียง ทางอากาศส่งผลให้นกเขาขาวเปลี่ยนพฤติกรรมทันที ไม่ขัน อัตรการติดลูกนกลดลง (อลงกรณ์ มหรรณพ, 2545 : 6)

นายสะสมเอ มะชะเหรี้น (อัมพร แก้วหนู, 2545 : 27) อายุ 40 ปี ผู้เลี้ยงนกเขาขาวในอำเภอจะนะ มากกว่า 16 ปี ได้เล่าถึง การเลี้ยงนกเขาขาวเป็นการเลี้ยงเพื่อฟังเสียงขัน นกเขาขาวจึงเป็นนกที่อ่อนไหวต่อสภาพแวดล้อมมาก อากาศต้องดี น้ำต้องสะอาด อาหารต้องสะอาด ข้าวสารที่ใช้สารเคมีในการปลูก นกจะกินไม่ได้ กลิ่นยากันยุง กลิ่นจากโรงงานจะส่งผลต่อนกอย่างมาก ซึ่งนกจะไม่ขันและนกจะเจ็บป่วยไม่สบาย จากการศึกษาของจิรพันธุ์ สุขปลาละ (2538 :47) พบว่า อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เป็นแหล่งเพาะพันธุ์นกเขาขาวที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพราะวิธีการเลี้ยงนกเขาขาวของผู้เลี้ยงนกเขาขาวในอำเภอจะนะด้วยวิธีการคัดเลือกนกเขาขาวป่าที่ขันเสียงดีนำมาเลี้ยงและด้วยวิธีการผสมพันธุ์ คัดเลือกสายพันธุ์ที่ดีระหว่างนกเขาขาวป่ากับนกเขาขาวที่ตนเลี้ยง โดยวิธีปฏิบัติในการเลี้ยงที่ใกล้เคียงกับสภาพตามธรรมชาติของนกเขาขาวป่า ซึ่งนับเป็นการเลือกสรรและสร้างสรรค์ ที่ทำให้พันธุ์และสายพันธุ์ของนกเขาขาวในอำเภอจะนะ มีลักษณะโดดเด่นที่มีความแตกต่างไปจากนกเขาขาวในท้องถิ่นอื่น อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะผู้เลี้ยงนกเขาขาวที่ได้รับความรู้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งได้ลงมือทดลองและคิดค้นวิธีการต่างๆ เกิดการเรียนรู้ สังเกต ถ่ายทอดและประยุกต์ใช้ความรู้ทั้งแบบเก่าและองค์ความรู้แบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่

นกเขาขาวได้กลายมาเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สร้างรายได้ หล่อเลี้ยงเกษตรกรที่ทำอาชีพเกี่ยวข้องกับนกเขาขาว นายหะหลี หะหล่า (อัมพร แก้วหนู, 2544 : 22) ผู้เลี้ยงนกเขาขาวมากกว่า 30 ปี กล่าวว่า คนจะนะต้องยอมรับว่า วิถีชีวิตผูกพันกับนกเขาขาวมาช้านาน นกที่มีชื่อเสียง ราคาสูงเกิดที่จะนะ คนจะนะหลายหมู่บ้าน ไม่ได้ทำงานอื่นเลย ทำธุรกิจที่เกี่ยวพันกับนกเขาขาวตั้งแต่ทำกรง

นก ทำผ้าคลุมกรงนก ทำหัวกรงนก ทำตะขอเกี่ยวกรงนก ปลุกข้าวเปลือกให้นก ซึ่งธุรกิจพวกนี้เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงชุมชนมาได้ตั้งแต่อดีต การดำรงอยู่หรือหายไปของนกเขาชวา จึงมีอิทธิพลต่อคนจะนะ จนทำให้หันนกเขาชวามีความสำคัญต่ออำเภอจะนะ

จากสภาพความสำคัญที่ได้ศึกษาเบื้องต้น ทำให้เห็นความสำคัญของนกเขาชวาที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา โดยเฉพาะการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวา จึงทำให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวาในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา และความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาดังกล่าวกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความรู้ชนิดใหม่ เป็นทางเลือกให้กับสังคม เพื่อที่จะพยายามสร้างให้สังคมยอมรับและเห็นความสำคัญของระบบความรู้ที่มีความหลากหลายมากขึ้น อีกทั้ง เพื่อให้ความรู้ที่ได้เป็นรูปธรรมทางด้านวิชาการและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ได้นำไปใช้อย่างเหมาะสมต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวา อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา
- 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวากับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตของพื้นที่

พื้นที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เป็นพื้นที่ศึกษา เหตุผลในการเลือกพื้นที่ครั้งนี้ คือ อำเภอจะนะเป็นแหล่งผสมพันธุ์นกเขาชวาได้สำเร็จเป็นแห่งแรกและเป็นแหล่งผสมพันธุ์นกเขาชวาที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไป ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

1.3.2 ขอบเขตเนื้อหา

เนื้อหาในการศึกษาได้กำหนดประเด็นกว้างๆ เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาภาคสนามดังต่อไปนี้

- 1) บริบทชุมชน
 - 1.1) ประวัติความเป็นมาของอำเภอจะนะ
 - 1.2) สภาพทั่วไปของอำเภอจะนะ
 - 1.3) ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

- 1.4) สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม
- 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวา อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา
 - 2.1) ความเชื่อตามหลักคำสอนทางศาสนาอิสลาม
 - 2.2) ความเชื่อเกี่ยวกับนกเขาชวา
 - 2.3) กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 3) ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวากับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ในประเด็นการอนุรักษ์ป่า การอนุรักษ์คุณภาพดิน การอนุรักษ์คุณภาพน้ำ การอนุรักษ์คุณภาพอากาศ และการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน

1.4 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวา หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับนกเขาชวา ที่มีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนทางศาสนาอิสลาม ผ่านกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในอำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา

การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในการเลี้ยงนกเขาชวา หมายถึง การเลี้ยงนกเขาชวาที่มีการรู้จักใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้มีคุณภาพ อยู่ในสภาพสมบูรณ์และสมดุล

ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวากับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวากับการอนุรักษ์ป่า การอนุรักษ์คุณภาพดิน การอนุรักษ์คุณภาพน้ำ การอนุรักษ์คุณภาพอากาศ และการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน